

fakultet znanosti, iz vseh taborov politike in iz vseh krogov gospodarstva. Frommovo globoko prepričanje je, da je novo družbo možno realizirati, če je dovolj ljudi prežetih z njeno idejo, izhajajoč iz tega, da je za vsako veliko kulturno epoho stala nosilna ideja."⁵⁴

V zasnovi diplomske naloge sem načrtovala delitev poglavja Pot od *imeti* k *biti* na dve podpoglavji: na podpoglavje Koraki od *imeti* k *biti* in na podpoglavje Nov človek in nova družba. Ko sem začela opisovati korake do *biti* sem prišla do zaključka, da bo smiselnejše združiti obe podpoglavji v eno, saj se Frommovo videnje novega človeka in nove družbe prepleta s koraki do *biti*.

3.5.1. KORAKI K *BITI*; NOVI ČLOVEK IN NOVA DRUŽBA

Fromm ugotavlja, da ljudi, ki se resno trudijo preiti od *imeti* k *biti*, ni malo, ampak je to kar veliko število skupin, seveda tudi posameznikov. So predstavniki novega trenda. Upa, da se bo tudi tokrat pokazalo, da lahko manjšina pokaže pot, kako preiti od danes vladajoče naravnosti *imeti* k *biti*.

Kot pogoj za spremembo človeka navaja Fromm spremembo v človekovem karakterju. "Menim, da se človekov karakter lahko spremeni, če so izpolnjeni naslednji pogoji:

- Trpimo in se tega zavedamo.
- Uvidimo vzrok naše nelagodnosti.
- Vidimo možnost, kako premagati nelagodnost.
- Uvidimo, da sprejemamo nekatere življenjske norme. Menjati moramo sedanji način življenja, da bomo premostili naše neugodje.

---

⁵⁴ Erich Fromm-Materialien zu seinem Werk, str. 274

Te štiri točke odgovarjajo štirim plemenitim resnicam, ki tvorijo osnovo Buddhinega učenja o splošnih eksistenčnih pogojih."⁵⁵

Karakterna struktura novega človeka naj bi imela sledeče lastnosti:

- Pripravljenost odrekanja vsem oblikam imetja, da bi bil možen popoln biti.
- Želja po dajanju in deljenju in ne po kopičenju in izrabljanju.
- Sigurnost, občutek identitete in zaupanje, zasnovano na veri v to, kar nekdo je, in ne v to, kar nekdo ima.
- Potreba po ljubezni, interesu, solidarnosti s svetom okrog sebe in ne želja po imeti, posedovanju, vladanju svetu...
- Življenje brez oboževanja, idolov in iluzij, kar pomeni doseženo stanje, v katerem iluzije niso potrebne.
- Poznavanje sebe, vendar ne samo tistega, kar je zavestno, ampak tudi nezavednega, o čemer vsak v sebi nosi osnovno znanje.
- Vedenje, da so zlo in destruktivnost nujne posledice neuspelega razvoja.⁵⁶

Fromm navaja v svojem delu Imeti ali biti še mnogo več lastnosti novega človeka, čeprav sam pravi, da bi za to potreboval še več prostora, kot mu ga je posvetil v navedeni knjigi.

Fromm prav tako opozarja, da se moramo zavedati, da bi ustvarjanje nove družbe gotovo privedlo do problemov. Ljudje bi verjetno s težavo sprejeli spremembe, ki so nujne za izgradnjo nove družbe:

- Problem nadaljevanja industrijskega načina proizvodnje brez totalne centralizacije.
- Kombinacija okvirnega planiranja z visoko stopnjo decentralizacije, ob opuščanju ekonomije prostega trga.

⁵⁵ Fromm, Erich, Haben oder Sein, str. 165

⁵⁶ prav tam, str. 167, 168

- Idejo neomejene gospodarske rasti mora zamenjati ideja selektivne rasti. Paziti je treba, da pri tem ne bi prišlo do nevarnosti ekonomskega zloma.
- Ustvarjanje pogojev za delo in splošne atmosfere, v kateri osnovni motiv ne bi več bil materialni dobiček ampak psihično zadovoljstvo.
- Vzpodbujevanje znanstvenega napredka in istočasno preprečevanje, da bi njegova praktična uporaba postala nevarna ljudem.
- Vzpostaviti je treba pogoje, ki bi omogočili ljudjem doživljanje veselja in dobrega počutja.
- Omogočiti posamezniku osnovno življenjsko sigurnost, ne da bi bili odvisni od birokracije.
- Dati možnost individualni pobudi, več v življenju in manj v poslu.⁵⁷

Za družbeno rekonstrukcijo je potrebna humanistična znanost o človeku. Po Frommovem mnenju je naša prihodnost odvisna od zavesti o današnji krizi in upanju, da bo motivirala najsposobnejše ljudi, da se posvetijo novi humanistični znanosti o človeku.

"Plani s formuliranimi cilji, kot je "podružbljanje produkcijskih sredstev", so značilne socialistične in komunistične rešitve. Te so speljale k temu, da ni bil socializem nikjer uresničen. Gesla "diktatura proletariata" ali "intelektualna elita" niso nič bolj nejasna in zavajajoča, kot koncept "prostega trga" ali "svobodnih" narodov."⁵⁸ Frommov nasvet je model nove družbe, ki je zasnovan na k *biti* usmerjenemu človeku. Med drugim to pomeni tudi, da človek ne bo skozi zakone inherentne kapitalistične proizvodnje prisiljen biti homo consumens.

Da bi prišlo do takšnih sprememb, mora priti do spremembe ekonomskega sistema. Fromm opozarja, da je treba prekiniti sedanjo situacijo, v kateri je zdrava ekonomija možna edino za ceno nezdravih ljudi. Takšna družba ne more nastati brez mnogo načrtov, modelov, študij in eksperimentov. To pomeni, da so poleg dolgoročnih načrtov potrebni tudi kratkoročni predlogi za prve korake. Fromm

⁵⁷ prav tam, str. 193-194

⁵⁸ prav tam, str.173

navaja tudi prve korake, ki so začetek poti k novi družbi⁵⁹:

- Prvi korak je usmeritev proizvodnje na proizvodnjo za zdravo potrošnjo.

Tu se postavlja zelo težko vprašanje: katere potrebe so zdrave in katere patogene in kdo naj o tem odloča. Če bi o tem odločala birokratska uprava, bi samo povečali željo po potrošnji. Da bi prišlo do zdrave potrošnje, je potrebno močno povečanje števila ljudi, ki želijo spremeniti svoj način potrošnje in s tem svoj način življenja. Za to pa je potreben dolgotrajen proces vzgoje. Država bi morala ustanoviti norme zdrave potrošnje in norme proti patološki potrošnji. Dober primer je FDA⁶⁰ v ZDA, podobno bi lahko zasnovali združenje, ki bi s pomočjo psihologov, antropologov, sociologov, filozofov, teologov in predstavnikov raznih družbenih skupin ovrednotili norme zdrave potrošnje. Treba bi bilo določiti, katere potrebe nastajajo v našem organizmu, katere so izrazi individualne rasti, katere so posledica kulturnega napredka, katere delujejo aktivno in katere pasivno... Odločitve tega novega humanističnega telesa strokovnjakov bi služile kot usmerjevalci in jih ne bi izvajali s silo. Ljudje bi skozi vzgojno kampanjo o zdravi potrošnji sami ugotovili, da postajajo skozi del potrošnje pasivni, da postajajo nemirni in doživljajo notranji beg od sebe.

- Zdrava potrošnja je mogoča le, če se zmanjša pravica akcionarjev in uprave velikih podjetij, da odredijo proizvodnjo samo na osnovi profita in ekspanzije.

Pomembna je moč upravljanja proizvodnje in ne toliko lastništvo kapitala. Do teh sprememb lahko pride samo s soglasjem večine prebivalstva. Potrebna bi

---

⁵⁹ prav tam, str. 174-198, navedeni koraki so tu tudi podrobneje razloženi

⁶⁰ Food and Drug Administration. Ta institucija odredi, katera hrana in droge so škodljive. Odločitve temeljijo na mišljenjih ekspertov in znanstvenikov z različnih področij, pogosto po dolgotrajnih eksperimentih.

bila nova oblika ekonomskega sistema (popolnoma drugačna od vseh obstoječih oblik ekonomskega sistema). Vse to bi gotovo naletelo na velike težave; velike korporacije bi s svojo močjo poskusile onemogočiti takšne spremembe. Ta odpor lahko zatre le želja prebivalstva po zdravi potrošnji.

- Nujno je prepovedati vse metode "pranja možganov" v industrijski in politični propagandi.

Metode "pranja možganov" so nevarne saj nas privedejo do tega, da kupujemo nepotrebne stvari in da izbiramo politične predstavnike, ki jih ne bi želeli, če bi popolnoma vladali svojemu umu.

- Vsi ljudje morajo aktivno izpolnjevati svoje ekonomske in državljanske dolžnosti. Osvobajanje od modusa *imeti* je zato mogoče le s popolnim ustvarjanjem industrijske in politične participirane demokracije.

Poenostavljeno povedano industrijska demokracija pomeni to, da lahko vsak član industrijske ali kakšne drugačne organizacije igra aktivno vlogo v življenju te organizacije. Politična participirana demokracija pa pomeni, da dobrobit skupnosti postane skrb vsakega posameznika.

Naslednji koraki, če jih le naštejemo, so:

- Aktivno sodelovanje v političnem življenju zahteva maksimalno decentralizacijo industrije in politike.
- Aktivna in odgovorna participacija zahteva, da birokratsko upravo zamenja humanistična.
- Premostiti je treba jezo med bogatimi in siromašnimi narodi.

- Mnogi problemi današnjih družb bi lahko izginili z uvajanjem garantiranega letnega prihodka.
- Ženske se morajo osvoboditi patriarhalne nadvlade.
- Potrebno je osnovati Vrhovni kulturni svet, ki bi bil zadolžen svetovati vladi, politikom in prebivalcem o vsemu, kar bi bilo potrebno vedeti in znati.
- Potrebno je organizirati sistem širjenja objektivnih informacij.
- Znanstvene raziskave morajo biti oddvojene od uporabe v industriji in obrambi.
- Pomemben pogoj za novo družbo je atomska razorožitev.

Podrobnejšo razlago teh korakov najdemo v knjigi *Imeti ali biti*, kjer Fromm v zadnjem poglavju nakaže razlage postavk svojega videnja, ne pa čvrsto odrejene metode in poti.

Tu se postavlja tudi vprašanje: Kako je z realnimi izgledi za novo družbo? "Ko govorimo o življenju in smrti, je treba 'realne izgleda' pretvoriti v 'realno možnost', četudi je zelo majhna."⁶¹

Fromm se boji, da bo tako imenovan tehnokratski fašizem privedel do katastrofe, saj dehumaniziran človek ne bo v stanju podpirati družbe, sposobne za življenje. Vendar pa navaja tudi nekaj faktorjev, ki nas lahko hrabrijo. To so spoznanja, da vedno več ljudi vidi, da so nova etika, novi odnos do narave, človeška solidarnost in sodelovanje nujno potrebni, da zahodni svet ne bi bil popolnoma uničen. Naslednje dejstvo, ki nam lahko daje upanje, je povečanje nezadovoljstva z današnjim družbenim sistemom. Vse več je ljudi, ki občutijo utesnjenost, nesrečo, praznino zaradi izoliranosti...

---

⁶¹ prav tam, str. 193

Večji del prebivalstva pozna prednosti potrošniškega tipa sreče in vse več je tistih, ki so z njim vse bolj nezadovoljni. Ustvarjanje nove družbe je mogoče le ob predpostavkah, da stare motive profita in moči zamenjajo novi motivi, kot je *biti*, deljenje in razumevanje. Potrebna je tudi zamenjava tržnega karakterja s produktivnim karakterjem in zamenjava kibernetike religije z novim radikalno-humanističnim duhom.

4. ZAKLJUČEK

Ob koncu naloge bi rada podala še nekaj mnenj.

Popolnoma se strinjam (kot je razvidno tudi iz dosedanjega besedila) s Frommovimi razmišljanji o krizi človeka in njegovega okolja in s kritiko ekonomije, ki vzpodbuja k porabništvu zaradi porabništva. Omenjena situacija je v ozki povezanosti z ekonomsko strukturo moderne zahodne družbe, saj le-ta temelji na dejstvu absolutnega in rastočega konzuma. Porabništvo pa nima negativnega predznaka, dokler zadovoljuje realne človekove potrebe in ne ogroža okolja. Alternativa kritiziranemu porabništvu je zmeren konzum na visokem nivoju kvalitete življenja.

Ljudje v modernih družbah so skoraj povsem sprejeli prepričanje o materialnem napredku kot garanciji za zadovoljstvo, neustavljivo ukvarjanje s svetom materialih dobrin pa vodi potrošniško družbo v odvisnost od tehničnih rešitev vseh problemov.

Posledice sedanje situacije v družbi so odtujenost, dehumanizacija, soočenje s hitro rastjo ekoloških problemov itd., kar vodi v vedno hujšo krizo. Korenine te krize pa segajo globoko v našo družbo. To bi se moralo vtisniti v zavest in v razmišljanje posameznika in cele družbe. Treba je spoznati neizbežnost sprememb, ki so potrebne za človekov dolgoročni obstoj. Vendar pa je Frommova rešitev za naše razmere vprašljiva. Na celotno problematiko gledamo iz drugačnega zornega kota kakor je nanjo gledal Fromm. Zato se nam tudi del rešitev lahko zdi nerealen in pretirano utopističen. Precej neverjetno je pričakovati, da bi v nekem smislu izbrisali razvojne vzorce moderne družbe in gradili novo smer življenja na takšen način, da bi odpravili ekonomijo prostega trga, da se industrija ne bi razvijala v novejših (tudi izumetničenih) smereh... Morda pa je Frommova vizija za nas prehitro dozorela resnica.

Dejstvo je, da mora nujno priti do sprememb v mišljenju in delovanju in da začne človek resneje razmišljati o tem, kaj *imeti* in kako *biti*. Eno izmed alternativnih rešitev podaja ravno Fromm v svojem delu, kar lahko predstavlja zelo poučno in zanimivo branje za vsakogar.

Zadovoljna sem, da sem za diplomsko nalogo obdelala to problematiko. Mislim, da sem dosegla v začetku zastavljene cilje. Čeprav je precej zahtevna, je tematika diplomskega dela hkrati izredno zanimiva. Izvedela sem ogromno novega, marsikaj sem se naučila. Zdi pa se mi tudi koristno in pomembno, da kot ekonomist vidim še stališča predstavnikov drugih strok.

POVZETEK

Erich Fromm je kot psihoanalitik in sociolog dosegel mednarodni sloves. Zaradi objavljenih socialno-psiholoških spisov, v katerih je raziskoval osnove nove družbe, si je pridobil mnogo privrženecv. Njegov življenjski opus je zelo obsežen. V tej diplomski nalogi sem se opirala v glavnem na naslednja njegova dela: *Imeti ali biti*, *Revolucija upanja*, *Zdrava družba* in *Od imeti k biti* (ta knjiga je izšla šele po Frommovi smrti in je zbirka še do tedaj neobjavljenih Frommovih zapisov o obravnavani temi).

Moj namen je bil predstavitev Fromma, predvsem njegovega razmišljanja o problemih današnje družbe. Poudarila sem problematiko potrošništva, ekološke probleme. Naloga vsebuje tudi predstavitev Frommove alternative prehoda k novi družbi s predpostavkama, da človeštvo s stalno naraščajočo produktivnostjo in potrošnjo ne more več naprej ter da nas edino temeljita sprememba človekovega karakterja in s tem celotne družbe (to se pravi, da se naredi prehod iz modusa *imeti* v modus *biti*) lahko reši pred ekonomsko in ekološko katastrofo.

Ljudi in dogodkov, ki so vplivali na Fromma, je bilo nedvomno mnogo. Naj naštejemo le nekatere: Freud, Marx, židovstvo kot svetovni nazor (Fromm je izhajal iz židovske ortodoksne družine), prva svetovna vojna, materinsko pravo, besedila stare zaveze, budizem – vse to razvidno iz njegovih del.

V središču celotnega Frommovega delovanja je interes za človeka, njegovo naravo in odnos posameznik – družba. Za temo moje diplomske naloge je bilo predvsem pomembno Frommovo pojmovanje družbenega karakterja, ki predstavlja jedro karakterne strukture ter je lastna večjemu delu članov iste kulture. Njegova funkcija je v tem, "da oblikuje energijo članov družbe tako, da njihovo obnašanje ni več stvar zavestne odločitve – ali naj slede družbenemu modelu ali ne – ampak pomeni željo po

takšnem delovanju..."⁶² Enostavno povedano pomeni to, da človek misli, da dela, kar sam želi v resnici pa dela, kar družba od njega pričakuje.

Sprememba socialno- ekonomske strukture je v vzajemni povezanosti s spremembo družbenega karakterja. Novo družbo je možno vzpostaviti le, če pride do spremembe družbenega karakterja. Do te spremembe pa mora nujno priti, če se želimo izogniti vsesplošni katastrofi, ki grozi človeštvu in Zemlji.

Zelo potreben je prehod od prevladujoče eksistenčne drže *imeti* k eksistenčni drži *biti*. Fromm vidi izvor modusa *imeti* v privatni lastnini, osnovo pa v tako imenovani grabežljivi družbi. Čisto nasprotje socialnega karakterja grabežljive družbe je orientacija *biti*. Treba je še poudariti, da Fromm ne zanika, da je za življenje potrebno tudi imetje, saj brez tega ne moreš živeti. Kritizira pa tisti *imeti*, ki je sredstvo identificiranja (če kdo orientira svoje življenje po modusu *imeti*, določa svoj življenjski smisel po tem, kaj ima in kaj bi lahko imel), kar pa je zelo značilno predvsem za moderno zahodno družbo, ki temelji na dejstvu absolutnega in rastočega konzuma. Posledica je odtujenost človeka in soočenje s strahovito rastjo ekoloških problemov.

Zadnji čas je, da začnemo razmišljati o tem, kaj *imeti* in kako *biti*. Fromm je prepričan, da so za družbeno rekonstrukcijo potrebna humanistična znanja o človeku. Po njegovem mnenju je naša prihodnost odvisna od zavesti o današnji krizi in upa, da bo motivirala najsposobnejše ljudi, da se posvetijo novi humanistični znanosti o človeku. Sam navaja prve korake, ki so po njegovem mnenju začetek poti k novi družbi.

---

⁶² Fromm, Erich, Zdrava družba, str. 77

ZUSAMMENFASSUNG

Erich Fromm hat als Psychoanalytiker und Soziologe ein internationales Renommee (Ruf) erreicht. Aufgrund seiner veröffentlichten Schriften, in welchen er die Grundlagen der neuen Gesellschaft erforschte, ist er an viele Für- und Widersprecher geraten. Sein Lebenswerk ist sehr umfangreich. In meiner Diplomarbeit habe ich mich hauptsächlich an seine folgende Werke angelehnt: *Haben oder Sein*, *Revolution der Hoffnung*, *Sane Society*, *Vom Haben zum Sein* (das Buch ist erst nach Fromms Tode erschienen und enthält bis dahin noch nicht veröffentlichte Kapitel über das behandelte Thema).

Ich möchte Fromm vorstellen, vor allem seine Gedankengänge über die Probleme der heutigen Gesellschaft, in Bezug auf die Problematik des Konsums und der Ökologie und auch Fromms Alternative des Übergangs zur neuen Gesellschaft mit den Voraussetzungen, dass die Menschheit mit der stets wachsender Produktivität und des Konsums ohne grundsetzliche Änderung des menschlichen Charakters nicht mehr weiter kommen kann. Nur die Änderung des Akzents vom Modus *Haben* auf den Modus *Sein* kann die Menschheit vor einer wirtschaftlichen und ökologischen Katastrophe bewahren.

Unzweifelhaft haben viele Menschen und Ereignisse Erich Fromm beeinflusst, zum Beispiel Freud, Marx, das Judentum, der 1. Weltkrieg, die Mutterrechtstheorie, Texte aus dem alten Testament, Buddhismus...

In meiner Diplomarbeit war es mir wichtig Fromms Verständnis des Gesellschaftscharakters, welcher den Kern der menschlichen Charakterstruktur darstellt, und den Mitgliedern des gleichen Kulturkreises eigen ist, vorzustellen. Die Funktion des Gesellschaftscharakters besteht in der Bildung der menschlichen Energie. Auf diese Art ist das menschliche Benehmen nicht mehr vom Bewusstsein der Gesellschaftsmitglieder abhängig, ob sie dem

Gesellschaftsmodel folgen sollen oder nicht; es bedeutet einen Wunsch nach solchem Verhalten, das man ausüben müsste.

Die Wandlung der sozial-ökonomischen Struktur ist mit der Änderung des Gesellschaftskarakters verbunden. Die Herstellung der neuen Gesellschaft ist nur möglich wenn es zur Änderung des Gesellschaftskarakters kommt. Zu dieser Änderung muss es kommen, wenn eine allgemeine Katastrophe, die der Menschheit und der Erde droht, vermieden werden soll. Der Übergang von der vorherrschenden Existenzhaltung *Haben* zur Existenzhaltung *Sein* ist also absolut notwendig.

Die Herkunft der Existenzhaltung *Haben* sieht Fromm im Privateigentum und ist die Grundlage in der sogenannten Raffgesellschaft. Der eigentliche Gegensatz des Sozialkarakters der Raffgesellschaft, ist die Orientierung zum *Sein*. Es ist notwendig zu betonen, dass Fromm keineswegs bestreitet, dass man um leben zu können auch Eigentum haben muss. Er kritisiert jenes *Haben*, das ein Mittel zur Identifizierung geworden ist, (wenn jemand sein Leben nach dem Modus *Haben* orientiert, bestimmt er seinen Lebenssinn nach dem was er hat und was er haben könnte). Das aber ist für die moderne westliche Gesellschaft, die auf den absoluten und wachsenden Konsum basiert, charakteristisch. Die Folge dessen ist das unheimlich grosse Wachstum der ökologischen Probleme und die Entfremdung des Menschen von z. B. der Natur, der Arbeit.

Es ist höchste Zeit über das *Haben* und *Sein* nachzudenken. Fromm ist überzeugt, dass ein humanistisches Wissen über die Menschen notwendig ist um die Gesellschaft neu aufzubauen. Seiner Ansicht nach ist unsere Zukunft von der Erkenntnis der heutigen allgemeinen Krise abhängig. Er hofft, dass die Erkenntnis über die entstandene Lage die fähigsten Leute motiviert, die sich einer neuen humanistischen Wissenschaft über die Menschen widmen. Er zeigt die ersten Schritte an, die zu einer neuen Gesellschaft führen sollten.

LITERATURA

1. Bricelj Mitja, Dva svetova o razvoju Zemlje v prihodnjih desetletjih, Delo, Ljubljana, 24. junij 1992
2. Bricelj Mitja, Bodo trenutki resnice in konvencije le osvestili ljudi, Delo, Ljubljana, 17. junij 1992
3. Daly E. Herman, Ekonomika in vzdržljivost: za ekonomijo ravnovesnega stanja, Časopis za kritiko znanosti 142/143, Ljubljana, 1991
4. Damjan Janez in Možina Stane, Obnašanje potrošnikov, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 1995
5. Der neue Konsument, Magazin Brennpunkte, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1979
6. Dragičević Adolf, Ekonomski leksikon, Informator, Zagreb, 1991
7. Ekins Paul, Vzdržljivo potrošništvo, Časopis za kritiko znanosti 142/143, Ljubljana, 1991
8. Featherstone, Životni stil i potrošačka kultura, Kulturni radnik, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1987
9. Fromm Erich, Analytische Sozialpsychologie und Gesellschaftstheorie, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1970
10. Fromm Erich, Haben oder Sein, Deutsche Verlags - Anstalt, Stuttgart, 1976
11. Fromm Erich, Leben zwischen Haben und Sein, Verlag Herder Freiburg in Breisgau, 1993
12. Fromm Erich, Revolution der Hoffnung, Rowolth Taschenverlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, 1974

13. Fromm Erich, Sozialistische Gesellschaftskritik - Band V., Deutsche Verlag-Anstalt, Berlin, 1981
14. Fromm Erich, Sozialistischer Humanismus und humanistische Ethik, Deutsche Verlag-Anstalt, Berlin, 1981
15. Fromm Erich, Vom Haben zum Sein, Wilhelm Heyne Verlag GmbH & Co. KG, München, 1989
16. Fromm Erich, Zdrava družba, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1970
17. Funk Rainer, Erich Fromm, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, 1983
18. Funk Rainer, 'Rechnet sich das für mich?', Manuskript predavanja o marketinški orientaciji, junij 1996
19. Gore Al, Na poti k ravnovesju, Inštitut za ekološke raziskave Bohinj, Bohinj, 1994
20. Gorlich Bernhard, Wilder Faschismus und Konsumgesellschaft, Frankfurter Rundschau, Frankfurt, 20. marec 1980
21. Hiss Walter F., Der Kritiker an der Wohlstandsgesellschaft, Luzerner Neueste Nachrichten, Luzern, 19. marec 1980
22. Immler Hans, Welche Wirtschaft braucht die Natur, Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1993
23. Internet, Fromm und Haben oder Sein, junij 1996
24. Internet, Magnet Myron, When There Are No Values, Money Counts, junij 1996
25. Jančič Zlatko, Marketing; Strategija menjave, Gospodarski vestnik; Studio Marketing, Ljubljana, 1990

26. Kalberer Guido, Die Kunst, weniger zu haben und mehr zu sein, Tages Anzeiger Zürich, Zürich, 18.avgust 1990
27. Kirn Andrej, Ekologija, ekonomija, entropija, Aram d.o.o., Maribor, 1991
28. Kirn Andrej, Ekološka (okoljska) etika, Aram d.o.o. Maribor, 1992
29. Kirn Andrej, Entropijsko - ekološki izziv politični ekonomiji, Teorija in praksa št. 1-2, Ljubljana, 1988
30. Kirn Andrej, Konfliktnost med ekonomijo in naravo, Teorija in praksa št. 3-4, Ljubljana, 1992
31. Kovačič Matija, Vprašanje etike v ekonomiji, Revija 2000, št. 52/53, Ljubljana, 1992
32. Kržičnik Ermin, Družbena energija ekonomske rasti, Naše gospodarstvo št. 3-4, Maribor, 1990
33. Meadows Dennis L., Donella H., Das globale Gleichgewicht, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1973
34. Novak Peter, Družbeni razvoj, ekologija in etika razvoja, Teorija in praksa št. 1-2, Ljubljana, 1988
35. Novalič Fahrudin, Potrošačko ponašanje i specialni rat, Univerziteteta Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana, 1990
36. Reif Adelbert, Erich Fromm - Materialien zu seinem Werk, Evropaverlag, Wien, 1978
37. Reif Adelbert, Vom haben zum Sein, Nürnberger Nachrichten, Nürnberg, 26./27.marec 1977
38. Rojšek Iča, Ekološka zavest postaja globalna?, MM, Let.X, Ljubljana št.5, maj 1990

39. Savić Obrad, Epilog v knjigi Ericha Fromma, Revolucija nade, Grafos, Beograd, 1978
40. Sociološki leksikon, Suvremena administracija, Beograd, 1982
41. Sruk Vladimir, Frommova humanistična vizija, Delavska enotnost, Ljubljana, 1978
42. Sruk Vladimir, Morala in etika, Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana, 1986
43. Treješanin Žarko, Frommove dihotomije, Nolit, Beograd, 1983
44. Trstenjak Anton, intervju - radio Maribor, november 1995
45. Willing Harald, Ekologija, Mohorjeva založba Celovec, Dunaj, Ljubljana, 1993
46. Woll Artur, Wirtschaftslexikon, R. Oldenbourg Verlag, München, 1992
47. Žakelj Viktor, Ekonomija, ekologija in razvoj, Teorija in praksa št. 1-2, Ljubljana, 1988